

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ

Із робіт експедиції «Славутич» на Середньому Дніпрі

О. Б. Супруненко, Д. Я. Телегін, О. М. Тітова

Експедиція Інституту археології АН УРСР та секції пам'яток археології Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у складі кількох загонів* проводила роботи у зоні Дніпродзержинського водосховища на Дніпрі у 1982 р. У ході розвідки було простежено лівий берег водосховища від с. Самусіївка Кременчуцького району Полтавської області до м. Дніпродзержинська, правий берег — від греблі в м. Дніпродзержинську до м. Кременчука. Всього обстежено 81 археологічний об'єкт (рис. 1).

Матеріали неолітичного часу виявлені на 7 пунктах, з яких культурний шар зберігається лише на багатощаровому поселенні в урочищі Сиваш поблизу с. Кам'яні Потоки Кременчуцького району Полтавської області. Це місцезнаходження виявлене і частково розкопане в 1959—61 рр. Воно знаходиться на краю надзаплавної тераси висотою 4—5 м, займає площу близько 200 кв. м. У двох закладених тут шурфах відзначено залягання археологічних знахідок на глибині 0,2—0,8 м. Серед них — кілька виробів з кременю (нуклеус, відщепи, уламок скребка) та уламки неолітичної кераміки дніпро-донецького типу, прикрашені відбитками напівкруглого накольчастого та дрібнозубчастого штампів (рис. 2, 1, 2).

Значну кількість уламків неолітичного посуду, крем'яних відщепів знайдено на піщаному наміві в урочищі Гавань біля с. Садки того ж району. Ця кераміка має значну рослинну домішку у тісті. П'ять уламків прикрашені горизонтальними рядами чи «ялинкою» з відбитків гребінцевого штампю (рис. 2, 3, 4).

Відщепи та уламки кременю, два скребки — кінцевий на пластині, округлий на відщепі — виявлені на поселенні з різночасовими матеріалами на східній околиці хутора Овчаренки біля с. Григоро-Бригадирівка Кобеляцького району Полтавської області. Там же було знайдено тальковий «човник» овальної форми із заокругленою основою і випуклою верхньою частиною, через яку проведений поперечний жолобок (рис. 2, 5).

Окремі вироби з кременю (відщепи, підокруглі скребки на відщепі, скобель), уламки кераміки дніпро-донецького типу з великою домішкою рослинності в глині, орнаментовані горизонтальними рядами та «ялинкою» з відбитків гребінцевого штампю та прокреслених ліній були знайдені поблизу сіл Самусіївка, Бородаївка, Дерейвка (рис. 2, 6—10).

Особливу увагу привертає знахідка розвалу посудини типу Микільського могильника (з колекції краєзнавця В. А. Седака) біля с. Дніпро-Кам'янка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області.

Біля с. Солошине Кобеляцького району в урочищі Колони краєзнавцями виявлена маленька посудина біконічної форми, так званий «кубок» пізньотрипільського часу з домішкою піску та зрідка подрібненої черепашки в тісті (рис. 3, 1). Окремі

* Експедиція працювала під керівництвом Д. Я. Телегіна. В її роботі, крім авторів, приймали участь співробітники Полтавського та Кременчуцького музеїв.

фрагменти пізньої кераміки знайдені на поселенні Солошине за 3—3,5 км на північний захід від сучасного с. Солошине.

Місцезнаходження біля сіл Романкове, Бородаївка, Тарасівка, Куцеволівка, Садки, Деревка представлені уламками крем'яних знарядь, невеликими фрагментами стінок посудин середньостогівської культури та пивихінського типу з домішкою товченої черепашки в тісті. Ця кераміка прикрашена відтисками гребінцевого штампу (рис. 2, 11—13).

Переважає більшість оглянутих пам'яток належить до бронзового віку. Серед них є об'єкти рентабельні для проведення стаціонарних розкопок. Майже всі вони знаходяться у межах Кобеляцького району Дніпропетровської області. Це поселення культури багатоваликів кераміки біля колишнього села Переволочна, а зараз за 3 км на південний схід від Тахтаївського гранітного кар'єру. Воно займає мис другої тераси (0,2 га). У розмиві протягом 40 м виступає культурний шар товщею до 0,5 м із значною кількістю знахідок. За 100 м на південь від поселення у 1981 р. була знайдена ліпна посудина катакомбної культури з середньовисокою прямою шийкою, вінцями з комірцевим потовщенням та відзначеним перегином по лінії ребристого плеча, підкресленого смугою ялинкових відбитків гребінцевого штампу. Ряди косих відбитків гребінця прикрашають вінця горщика та його придонну частину (рис. 3, 3). Нашарування культури багатоваликів кераміки розвиваються і на поселеннях в урочищі Гіївка за 4 км на південний захід від с. Григоро-Бригадирівка та Суслівка 2 (рис. 2, 14). Окремі уламки посуду багатоваликів кераміки знайдені біля сіл Домоткань, Дніпро-Кам'янка, Куцеволівка. Досить добре збереглося поселення сабатинівської культури в урочищі Солошине-Колони за 2 км на північ від Тахтаївського гранітного кар'єру (1, 3 га). Тут зачисткою виявлений шар товщею 0,5 м. На посе-

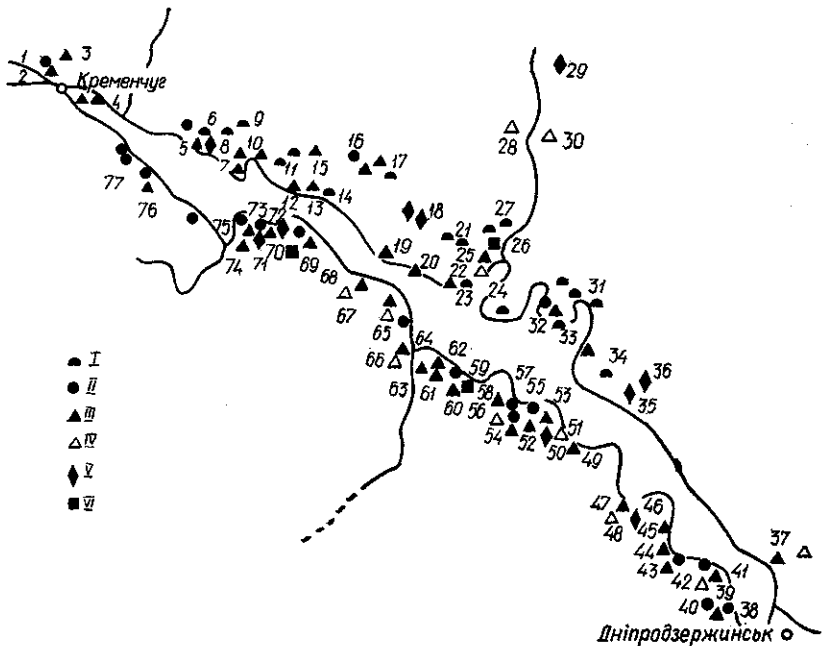

Рис. 1. Карта-схема пам'яток, обстежених експедицією. Умовні знаки: I — кургани; II — пам'ятки неоліту; III — пам'ятки бронзового віку; IV — пам'ятки ранньозалізного віку; V — пам'ятки I тис. н. е.; VI — середньовічні пам'ятки. 1—3 — с. Самусівка, пункти 1—3; 4 — с. Шаломай; 5 — с. Золотнішине; 6 — с. Комсомольськ; 7 — с. Шведівка; 8 — с. Салівка, пункт 2; 9 — Салівка група курганів; 10 — Салівка, пункт 3; 11 — Шаткіаський гранітний кар'єр, група курганів; 12 — с. Григоро-Бригадирівка, урочище Гіївка; 13, 14 — Григоро-Бригадирівка, пункт 2 та курган; 15 — Григоро-Бригадирівка, урочище Мазепин Яр і Піщана Гора; 16 — хут. Овчаренки, пункти 1—3; 17 — с. Григоро-Бригадирівка, курган; 18 — с. Солошине, урочище Ісаївка, пункти 1 та 2; 19 — с. Солошине, пункт 3; 20 — урочище Солошине-Колони; 21 — с. Світлогірське, група курганів; 22 — с. Григоро-Бригадирівка, урочище Мазепин Яр і Піщана Гора; 23 — хут. Овчаренки, чище Острів; 24 — с. Кишеньки, пункт 3; 25 — с. Кишеньки, урочище Мечеть; 26 — с. Кишеньки, група курганів; 27 — с. Кишеньки, урочище Мечеть; 28 — с. Правобережні Лучки; 29 — с. Лівобережна Сокілка; 30 — с. Лівобережні Лучки; 31 — с. Орлик, група курганів; 32 — с. Орлик, пункт 1; 33 — острів Турлук; 34 — с. Радянське, група курганів; 35, 36 — с. Радянське, пункти 5, 6; 37 — с. Шульгівка; 38—40 — с. Романкове, пункти 1—3; 41, 42 — с. Аули, пункти 1—2; 43 — с. Шевченкове; 44 — пос. Дніпровський; 45 — с. Пушкарівка; 46—48 — с. Домоткань, пункти 1—3; 49—58 — с. Бородаївка, пункти 1—10; 59—60 — с. Тарасівка; 61—64 — с. Суслівка, пункти 1—4; 65, 66 — с. Дніпро-Кам'янка, пункти 1—4; 65, 66 — с. Дніпро-Кам'янка, пункти 1—2; 67 — с. Калужине; 68 — с. Мішурин Ріг; 69 — с. Куцеволівка; 70—75 — с. Деревка, пункти 1—6; 76 — с. Кам'яні Потоки; 77 — с. Садки.

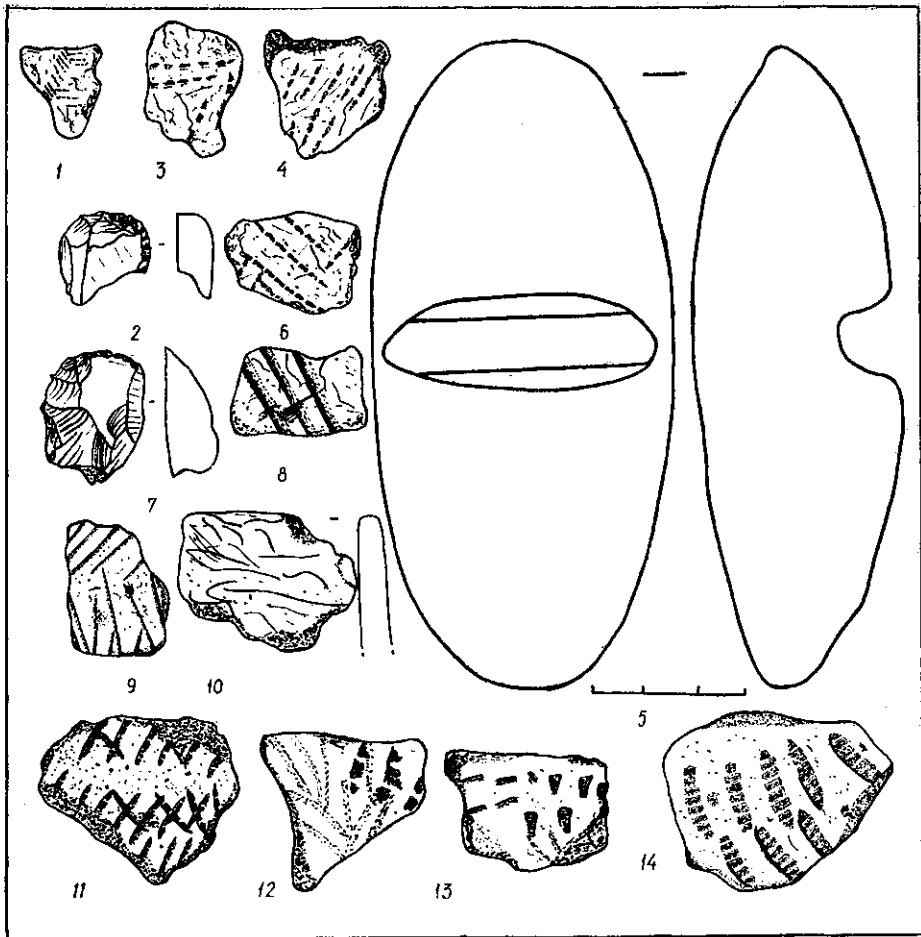

Рис. 2. Знаряддя праці з кременю та каменю, уламки кераміки доби неоліту (1—10), енеоліту (11—13), бронзи (14): 1—2 — с. Кам'яні Потіки; 3—4 — с. Садки; 5 — хут. Овчаренки; 6—8 — с. Самусіївка (пункт 2); 9 — с. Бородаївка (пункт 2); 10—13 — с. Деріївка (пункт 5); 14 — с. Суслівка (пункт 2).

ленні поблизу с. Дніпро-Кам'янка зібрані розвали посудин, кістяний псалій, уламок прясла. Ця пам'ятка потребує більш глибокого дослідження.

Багатощарове поселення з матеріалами сабатинівського типу, ранньозрубного та черняхівського часів розмивається у Максименковій заплаві біля с. Бородаївка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області. Кераміка темного чи темно-сірого кольорів з домішкою дрібного піску в тісті.

Відзначимо також знахідки фрагментів кераміки бондарихінської культури, прикрашених рядом овальних ямок, що оперізують шийку посудини, на поселенні біля хутора Овчаренки.

Серед керамічних матеріалів, знайдених в урочищі Штепіна гора поблизу с. Шулівка Царичанського району Дніпропетровської області, більшість складають фрагменти з гладким чи розчленованим пальцевими вм'ятинами валиками під зрізом вінець (рис. 4, 1, 2). Трапляється також орнаментация насічками чи прокресленими лініями (рис. 4, 3). З цієї керамікою, що датується зрубним часом, мабуть, слід пов'язувати і кам'яні вироби поселення — уламки бойового молота та булави, крем'яні відбійник, відшепи (рис. 4, 4).

У цьому пункті виявлені і фрагменти кераміки ранньої бронзи (рис. 4, 5, 6).

Виразна колекція посуду доби бронзи зберігається в Орлицькому краєзнавчому музеї. Майже всі горщики походять з розмитих водосховищем на початку 70-х рр. курганів на околиці знесеного с. Ульянівка, що поблизу с. Орлик Кобеляцького району. Один горщик ямної культури з яйцеподібним тулубом, короткими прямими вінцями, орнаментований ялинковими відбитками гребінцевого штампу. Зовнішня поверхня його заглажена, внутрішня — вкрита горизонтальним гребінцевим загладжу-

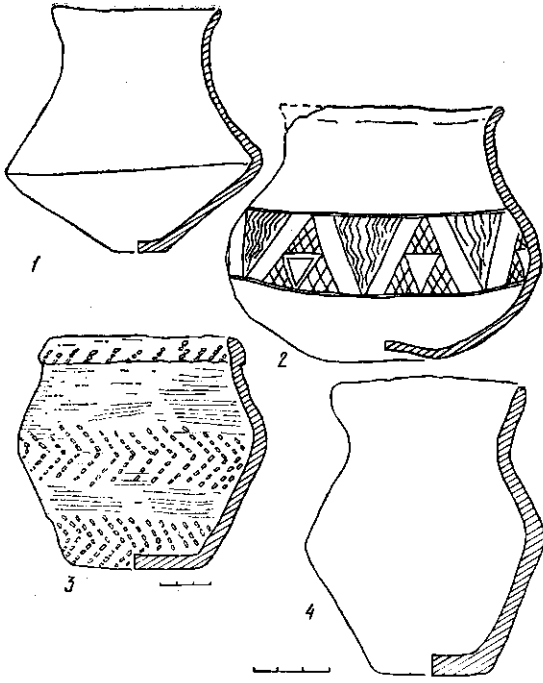

Рис. 3. Кераміка доби неоліту, бронзи та раннього заліза: 1, 2 — урочище Солошине-Колони; 3 — с. Переволочна; 4 — Кишеньки, урочище Остріє.

відходять повернуті у різні боки вниз 8 завитків. Між ними є чотири прокреслених рисунки солярих знаків у вигляді прямого і скошеного хрестів, окремі риси вище хвилястої лінії. Дно пряме, без слідів кінтяви (рис. 5, 4). Два горщики відносяться до зрубної культури. Один із них присадкуватий гострореберний з короткими відігнутими вінцями, перегином на середині висоти та стійким дном, прикрашений геометричним візерунком, нанесеним шнуровим штампом та відтисками навскіс поставленої палички. Поверхня посудини лискована (рис. 5, 5). Другий горщик банкової ребрчатої форми із злегка відігнутими назовні вінцями, подовженою придонною частиною і плоским дном без будь-яких прикрас, з домішками піску і товченого граніту в тісті (рис. 5, 6).

ванням (рис. 5, 1). Два горщики — катакомбної культури. Один із них має прямі вінця, прикрашені зовні насічками, нижче — зигзагом з відбитків прямого штампу і рядом круглих ямок. Поверхня тулуба орнаментована п'ятьма напівкруглими фестонами з наліплених валиків. У верхній частині фестони розділені вертикальними рядами ямок, у нижній — обмежені прокресленою горизонтальною смугою. Біля дна — два горизонтальні ряди ямкових наколів (рис. 5, 2). Другий — орнаментований прокресленим візерунком, що складається з «ялинки», розділених вертикальними лініями. Внутрішня і зовнішня поверхні мають сліди гребінцевого загладжування, дно плоске (рис. 5, 3). Одна чаша у вигляді зрізаного конуса з прямими стінками, що розширюються до краю, доби середньої бронзи. Її зовнішня поверхня прикрашена у верхній частині прокресленою замкненою хвилястою лінією, від якої

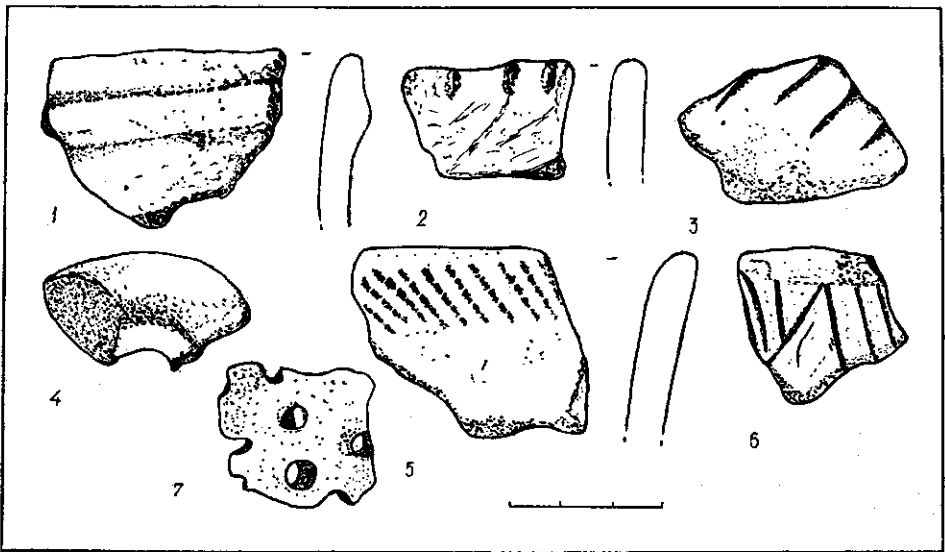

Рис. 4. Знаряддя праці з каменю та уламки кераміки доби бронзи (1—5), раннього заліза (6, 7): 1—6 — с. Шульгівка; 7 — с. Суслівка (пункт 2).

На поселеннях в урочищі Гівка та Солошине 3 виявлені окремі фрагменти кераміки фіналу пізньобронзової доби — раннього заліза, а в урочищі Колони — чудової збереженості кубок жаботинського типу з високою шийкою та округлим тулубом, з ямкою на дні. Він прикрашений широкою смугою прокресленого орнаменту, поділеного косими лініями на геометричні фігури — великі та малі трикутники, заштриховані по-різному, що чергуються з незаштрихованими трикутниками і смугами. Різьблений орнамент інкрустований білою пастою, поверхня посудини лощена (рис. 3, 2).

На місці затопленої водами водосховища частини с. Суслівка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області під берегом висотою до 3 м, що інтенсивно розмивається, на відстані 700 м зібрано велику кількість уламків посудин культури багатоваликвої кераміки (див. вище) та раннього залізного віку. Зачистка берега показала наявність тут тонкого (до 0,1 м) культурного шару на глибині 0,8 м. Серед знахідок ранньозалізного часу — фрагменти неорнаментованих стінок, уламки вінець, прикрашені заціпами, цідилки (рис. 4, 7).

Порівняно великі серії матеріалів скіфського часу походять з місцезнаходжень біля сіл Самусіївка, Аули, Дніпрове-Кам'янка, Калужине, Куцеволівка. Вони здебільшого представлені уламками неорнаментованих вінець і стінок добре підліскованих посудин. Інколи вони орнаментовані насічками, гусиничкою. Серед випадкових знахідок є невеликий неорнаментований горщик сарматського часу з відігнутими назовні заокругленими вінцями і підлощеною поверхнею, знайдений у відшаруванні в урочищі Острів на південно-східній околиці с. Кишеньки Кобеляцького району (рис. 3, 4).

Роботи експедиції «Славутич» 1982 р. показали, що район розмиву Дніпродзержинського водосховища багатий на пам'ятки археології, частина з яких інтенсивно руйнується і потребує негайного ведення тут охоронних розкопок. До таких об'єктів слід віднести багатошарві поселення в урочищі Гівка, поблизу сс. Григоро-Бригадирівки, Солошиного 3, Бородаївки, Максименкової заплави, Суслівки 2, а також сабатинівські поселення в урочищі Солошине-Колони, біля с. Дніпро-Кам'янки. Потребують охоронних досліджень і ряд курганів на узбережжі водосховища, що знаходяться під загрозою знищення в околицях сс. Орлик і Радянське Кобеляцького району.

А. Б. Супруненко, Д. Я. Телегин, Е. Н. Титова

ИЗ РАБОТ ЭКСПЕДИЦИИ «СЛАВУТИЧ» НА СРЕДНЕМ ДНЕПРЕ

В результате разведок нескольких отрядов экспедиции «Славутич» в 1982 г. на левом и правом берегах Днепродзержинского водохранилища на территории Полтавской, Днепропетровской, Кировоградской областей обследовано 81 археологический объект. Открыт целый ряд ранее неизвестных памятников эпохи неолита, энеолита, раннего железа, раннеславянского времени, часть из которых размывается водохранилищем. Среди поселений, требующих проведения неотложных охранных исследований — многослойные памятники эпохи бронзы, раннего железа и раннеславянского

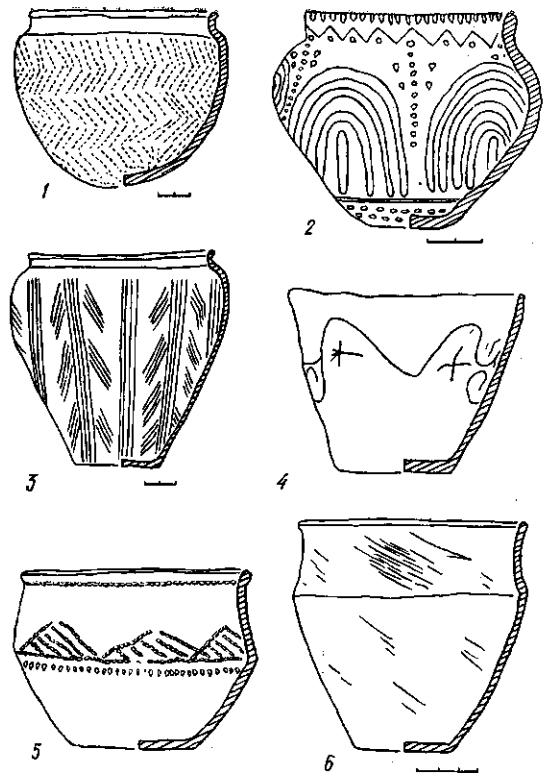

Рис. 5. Кераміка епохи бронзи: 1, 3—6 — с. Ульянів-ка; 2 — с. Орлик.

время в урочищах Гиивка у с. Григоро-Бригадировка и 9-й остров у с. Солошино, в Максименковом заливе у с. Бородаевка, пункт 2 у с. Сусловка, а также сабастиновские поселения в урочище Солошино-Колоны Кобелякского района.

A. B. Suprunenko, D. Ya. Telegin, E. N. Titova

FROM WORKS OF THE EXPEDITION "SLAVUTICH" IN THE MIDDLE DNIEPER

Several groups of the expedition "Slavutich" explored 81 archaeological objects on the left and right banks of the Dnieprodzerzhinsk reservoir in the territory of the Poltava, Dnepropetrovsk, Kirovograd Regions in 1982. A number of previously unknown monuments attributing to the Neolithic, Eneolithic, Early Iron Ages, Early-Slav Period are discovered. Some of them are washed away by the reservoir waters. Many settlements require immediate defensive studies, among them: multilayer monuments of the Bronze Age, Early Iron and Early Slav Period in the localities of Giivka near vil. Grigoro-Brigadirovka and the 9th island near vil. Soloshino, in the Maksimenkovian Bay near vil. Borodaevka, point 2 near vil. Suslovka as well as Sabatinian settlements in the locality of Soloshino-Kolony, the Kobelyaki Region.

Одержано 06.03.86.

Охоронні роботи на скифському городищі Кермен-Кир

О. Є. Пуздровський

Пізньюскіфське городище Кермен-Кир знаходиться біля радгоспу ім. Ф. Е. Держинського («Червоний») Сімферопольського району Кримської області. Розташоване на мису третьої гряди Кримських гір, обмежене глибокими балками і обривами; ззовні укріплене оборонним валом із стіною на ньому і ровом. Ще одна фортифікаційна лінія відділяє цитадель, що знаходиться в кінці мису, від іншої частини пам'ятки (рис. 1).

Із плато Кермен-Кир добре видно Керменчик (Неаполь) — великий центр і столицю пізньюскіфської держави; в зону огляду попадають такі скифські поселення як Залісся, Таш-Джарган і Зміїне. Розміщення фортеці на межі передгір'я і степів зумовило міцність оборонних споруд.

Пам'ятка відома давно, однак вивчалась епізодично. Результати попередніх робіт підсумовані О. Д. Дашевською¹. Дослідженню керамічної печі, знайденої на городищі в 1945 р., присвячена стаття О. І. Домбровського². П'ять впускних склепів пізньюскіфського часу на околиці городища розкопала Т. М. Висотська³. Нещодавно С. Г. Колтухов запропонував нову інтерпретацію і періодизацію оборонної лінії на цитаделі (розкопки М. Л. Ернста в 1929 р.)⁴.

У 1985 р. Західно-Кримська і Сімферопольська експедиції ІА АН УРСР провели на городищі і прилеглих до нього селищах охоронні розкопки, пов'язані з прокладкою через північну межу пам'ятки магістрального водопроводу. Загальна довжина траншеї складає близько 500 м, ширина — 3 м, глибина — 2,5—3 м (рис. 1, 4).

Основна увага була зосереджена на вивченні стратиграфії і графічної її фікса-

¹ Дашевская О. Д. Скифское городище Красное (Кермен-Кыр) // КСИМК.— 1957.— № 70.— С. 108—117.

² Домбровский О. И. Керамическая печь на скифском городище «Красное» // ИАДК.— 1957.— С. 191—209.

³ Висотская Т. Н. Позднескифские погребения близ городища Кермен-Кыр // АИУ.— Вып. 2.— 1968.— С. 113.

⁴ Колтухов С. Г. Об оборонительных сооружениях цитадели городища Красное (Кермен-Кыр) // СА.— 1986.— № 1.— С. 250—253.